

Algemene excursie

Start in de Poelboerderij eventueel in de filmzaal met uitleg of eigen powerpoint bij de kaart.

Heet de mensen welkom namens de Poelboerderij en Natuurmonumenten.

Zie verder het blad korte introductie.

Maak gebruik van de wandkaart van het veld om de route toe te lichten. Ga eventueel in op de eeuwenoude “veldnamen” van percelen in het veld.

Op de kaart kan je aangeven welke route er gevaren gaat worden en eventueel op de plattegrond laten zien waar droogmakerij de Schaalsmeerpolder ligt.

Op de kaart zijn duidelijk alle slootjes te zien, gegraven door mensenhanden, geploeter van boeren en dat al meer dan 1000 jaar. Het gebied is gemaakt door ontgining van het veenmoeras en dus eigenlijk een cultuurgebied, waar heel veel natuur voorkomt.

Start bij de botenloods:

Voorstellen van de schipper. Deze kan dan vertellen wat de regels zijn aan boord. Je kan dit eventueel ook zelf doen als gids, overleg dit even met de schipper.

Vraag of er mensen al eerder mee zijn geweest en of ze uit de Zaanstreek komen.

Varen op de Poel

Ontstaansgeschiedenis, wijzend naar de Poelsluis, gemaal en fabriekswand langs de Zaan.

De Zaan is een oude veenrivier die ooit via de voormalige Zuiderzee in open verbinding stond met de Noordzee.

De Zaanstreek is het oudste industriegebied van Europa, eerst molens en daarna stoommachines die de fabrieken, veelal voedingsmiddelen industrie voorzagen van energie.

De Poel en het Zwet zijn waarschijnlijk ontstaan uit een scheidingsloot tussen twee ontginningsgebieden die door overstromingen is verbreed tot twee achterelkaar gelegen meertjes. Aan het eind van het Zwet ligt Jisp, ooit een belangrijke walvisvaartplaats.

Het waterpeil van de Poel ligt nu lager dan in de Zaan. +/- 1200 jaar geleden was dat heel anders. Toen was het gebied een hoogveengebied dat wel 4 meter hoger lag. Het water werd toen via veenstromen, waaronder de Zaan, Beemster en Wormer afgevoerd richting de Zuiderzee.

Dit verhaal kan je eventueel ook vertellen bij het bord op Kneppelsoord en de hoogtepaal daar.

Kneppelsoord

Aangelegd voor recreatie en educatie in samenwerking met de Poelboerderij. Eigendom van de gemeente Wormerland en beheerd door de Poelboerderij. De Poelboerderij maakt er o.a. gebruik van OM te poldersporten met klassen uit het basis en voortgezet onderwijs en voor veldwerklessen.

Je kan hier eventueel afgezet worden en vragen of de schipper je weer oppikt bij de steiger. Een stukje over het land lopen wordt vaak wel gewaardeerd. Mensen die dat niet willen of kunnen, mogen uiteraard in de boot blijven zitten. Trek voor dit lopen minimaal 20 minuten uit en doe dit alleen als het pad goed begaanbaar is.

Op de hoogtepaal is goed te zien hoe hoog de grond ooit was. Eventueel kan je een kind vragen om er naast te gaan staan.

Het gebied was dus ooit bijna 4 meter hoger en bestond toen uit **hoogveen**. Rondom het jaar 1000 zijn vanaf de strandwallen en het binnenland de mensen er ingetrokken om in dit moeras gebied te gaan wonen. Dit zijn eerst jagers en vissers geweest en daarna ook landbouwers.

Op de kaart op het informatiebord is hier ook een uitleg over te lezen.

Het hoogveen gebied is door het graven van sloten en ontwateren ingeklonken tot een laagveengebied dat dus nu onder de zeewaterwaterspiegel ligt. Eigenlijk zou je het gebied **verdrongen hoogveen** moeten noemen maar dat maakt het een beetje te ingewikkeld.

Helder water slootjes

De slootjes die hier aangelegd zijn bevatten mooi helder water. Dit komt o.a. doordat ze afgesloten zijn van het buitenwater en alleen gevoed worden met minder voedselrijk regenwater. In de slootjes komen o.a. de driedoornige stekelbaars voor en voorntjes. Het is leuk om hier met kinderen naar waterdiertjes op zoek te gaan met schepnetjes. Op het informatiebord staat aangegeven wat voor waterdieren er allemaal voorkomen.

Schaalsmeerpolder (75 ha) en “oude land”

Als je op dit punt je bezoekers twee kanten op laat kijken (- na elkaar) kan je vragen wat ze opvalt. Het land aan de linkerkant van de boot ligt een stuk lager dan rechts! Hoe komt dit?

De schaalsmeerpolder is een droogmakerij, net als de Purmer en de Beemster. Ontstaan door het droogmalen van een meertje in 1633 door Leeghwater.

Doordat er vanuit de ondergrond nog wat zoute kwel is staan er nog een aantal zoutminnende planten. Door verzoeting wordt dit echter steeds minder.

Het “oude land” komt door inklinking van het veen steeds lager te liggen. Het inklinken gebeurt door het verbranden van het veen (veenoxidatie) dat weer een gevolg is van het verlagen van de grondwaterstand. Voor boeren en

natuurbeschermers is dit een probleem dat alleen op te lossen is door een hoge grondwaterstand aan te houden echter dan wordt het land een stuk moeilijker begaanbaar en minder productief. In het veld zijn veel percelen waarvan de randen een stuk hoger zijn dan het land in het midden, dit noemen we zogenaamde badkuippercelen.

Door het onderwater zetten in het voorjaar en nazomer van dit soort percelen (plas-dras) wordt er wel een prima Foto Foto's plas dras perceel met steltlopers gelegenheid geboden voor terugkerende broedvogels uit het zuiden en doortrekkers om uit te rusten, te slapen en bij te tanken.

Voorjaar/maart t.b.v. grutto's die terugkeren.
Begin mei doortrek kemmaantjes. Nazomer (aug/sept) doortrek steltlopers.

Na het opdrogen zijn het ook mogelijk broedplaatsen voor weidevogels die van kort gras houden (kieviet en kemmaan).

Particuliere landjes

Doordat het voor boeren steeds minder rendabel werd in de jaren 50 en 60 om te boeren in het veld zijn er veel boeren mee gestopt. Voorheen had een boer voldoende aan 10 koeien en een paar hectare land.

Natuurmonumenten heeft in die tijd veel land aangekocht maar er zijn ook aardig wat kleinere percelen in eigendom gekomen van particulieren die er dan vaak bomen op planten om wat meer beschut te zitten. Een nadeel hiervan voor de weidevogels is dat hier kraaien, eksters en roofvogels in gaan broeden die ook wel een weidevogelpul lusten.

Natuurmonumenten stimuleert dan ook eilandbezitters om hun bomen kort te houden of helemaal te kappen. Zelf heeft het daarom het bosje bij de Marken een aantal jaar geleden ook gekapt. De eilandjes zien er leuk uit maar in de zomer kan je er wel aardig last van muggen hebben.

Op één van de particuliere landjes (het buizerdbosje) broedt soms ook een buizerd.

Weidemolentjes

In het gebied staan nog aardig wat originele houten weidemolentjes. Dit zijn natuurlijk prachtige cultuurmonumenten.

In de 19e eeuw waren er al houten weidemolentjes en wellicht nog veel eerder. De Zaanse dorpen telden een groot aantal timmerwerkplaatsen waar pramen, karren en weidemolentjes werden gemaakt.

Later worden ze Rem molens genoemd naar de bouwer van de molentjes (de firma Rem) die uit Wormer komt. (zie evt.krantenartikel).

Een aantal jaren terug is er vanuit de Poelboerderij het initiatief gekomen om vervallen molentjes op te knappen. En dat is met subsidie uit een recreatiepotje van de gemeente en van de provincie ook gelukt. Nu wordt het jaarlijkse onderhoud (teren etc) gedaan door de molenploeg van de Poelboerderij.

Bosmanmolentje

In het land staan ook ijzeren molentjes. Dit zijn de zogenaamde bosmanmolentjes.

Natuurmonumenten heeft bosmanmolentjes er bij gezet om het land beter te kunnen ontwateren.

Informatiebron; boek "Weidemolens in Noord-Holland", uitgave in 2013

Beheerboerderij “Gul voor de grutto” (artikel)

De beheerboerderij is in 1997 na de actie “Gul voor de grutto” door Natuurmonumenten neergezet met het idee dat koeien noodzakelijk zijn om een goed weidevogel biotoop te creëren. En omdat veel boeren er geen brood meer inzagen om als vaarboer hun brood te verdienen zag NM zich genoodzaakt om zelf maar als boer aan de slag te gaan. In die tijd stonden er wel 400 Limousin koeien (een vleeskoe die niet gemolken hoeft te worden) in de winter op stal en in de zomer zorgden die er voor dat het gras kort werd gehouden. De mest uit de loopstal (potstalsysteem) werd weer gebruikt om het land te voorzien van de nodige voedingsstoffen en daarmee van een rijk bodemleven. Dit experiment is niet helemaal gelukt en na een aantal jaren is NM gestopt met boeren met deze koeien. Daarna heeft er een particuliere boer als pachter geprobeerd om er een levensvatbaar bedrijf van te maken. Dit is helaas ook niet gelukt.

Momenteel staan er gelukkig weer koeien in en wordt er door NM weer geboerd. Achter de stal is de mestopslag te zien. De ruige stalmest wordt in de winter op het land uitgereden. Op de achterkant van de stal hangt een torenvalk kast die regelmatig bezet is. In de stal is een kerkuilenkast die af en toe bezet is. Aan de zijkant van de stal (kant van Oost Knollendam) heeft NM een stuk land plas dras gezet. In het voorjaar zijn hier vaak grote groepen grutto en andere steltlopers te zien.

Een bezoek aan de stal is in overleg met Natuurmonumenten mogelijk (na afspraak dus!).

Bron; artikel Natuurmonumenten als boer aan de slag in het Wormer- en Jisperveld.

De Merken

Dit kleine meertje is waarschijnlijk ook door landafslag ontstaan. In de winter zijn hier veel smienten te zien. In het meertje zijn een aantal **baggeropslagplaatsen en slibremmers** gemaakt. Eventueel kan je hier een korte uitleg over geven. Op de slibremmers broeden in het voorjaar veel kokmeeuwen. Het is leuk om daar dan even langs te varen om de nesten te bekijken. Aalscholvers staan er vaak met hun vleugels wijd uitgespreid om deze te laten drogen.

Aan de zuidkant van het meertje ligt een gemeentelandje waarop je een rondje kan lopen om het **“trilveen”** te laten voelen. Eigenlijk klopt deze benaming dus niet maar het klinkt wel lekker. In het Zaans wordt het ook wel “dik water” genoemd. Als je een grondboor meeneemt kan je ook laten zien hoe dik de laag grond is. Het land is ontstaan door **verlanding** van de kopse kant van het perceel. Het is ook leuk om te laten zien hoeveel water het veenmos dat hier groeit bevat door een plukje veenmos van de grond te pakken en het in hand samen te knijpen.

Aan de zuidkant van het meertje liggen twee landjes die beheerd worden voor hun botanische waarde. Op deze zogenaamde veenmoslandjes groeien bijzondere planten waaronder ronde zonnedauw, verschillende heidesoorten en orchideeën. Heide komt dus niet alleen op droge zandgronden (de Veluwe) voor maar ook in het natte veenweide gebied. Het gaat er om dat de grond voedselarm en wat zuur is.

Buizerdbosje (ook een particulier landje)

Op dit landje broed al jaren een buizerd. Je kan hem hier ook vaak in het voorjaar zien rondcirkelen op thermiek zoekend naar voedsel.

Naast de buizerd broeden er nog verschillende andere roofvogels in het dit gebied waaronder de havik, torenvalk en bruine kiekendief.

Eventueel verwijzen naar de roofvogelexcursie.

In deze sloot kan je bij mooi weer een tijdje stil gaan liggen om te luisteren naar de (bos)vogels die je hier hoort en/of te genieten van de stilte.

Weidevogelland

Op dit land broeden verschillende soorten weidevogels waaronder de grutto, kieviet en scholekster. Met de weidevogels gaat het helaas niet zo goed, een achteruitgang van bijvoorbeeld de grutto met zo'n 80% in 50 jaar. Dit heeft verschillende oorzaken. De belangrijkste is denken wij de verandering van het gebruik van het land.

Waar vroeger door vaarboeren extensief met vee werd geboerd zijn er nu intensieve veeboeren die veel kunstmest gebruiken om het land optimaal te gebruiken. Daar kunnen we de boeren natuurlijk niet de schuld van geven. Zij moeten een boterham verdienen.

Ook voor natuurorganisaties als Natuurmonumenten is het niet makkelijk om het gewenste beheer voor weidevogels te realiseren. Dit is namelijk nogal duur en kost veel mankracht.

Zie verder achtergrondinformatie over weidevogels

Vaarboeren Piet Praag uit Jisp

Als je doorvaart naar Jisp kan je het geluk hebben om vaarboer Piet Praag in actie te zien. Hij is de laatste vaarboer die nog in het gebied actief is. Met een platte schuit gaat hij naar zijn land toe om de koeien te melken (2 x per dag) . Voor het land dat hij onderhoudt krijgt hij ook subsidie (in het kader van de ? regeling) anders zou het niet te doen zijn. En naast zijn boerenbedrijf verhuurt hij ook bootjes en kano's (zie <http://www.zwethoeve.nl/Pages/Home.php>) , dit doet hij al zo'n 40 staat op zijn website te lezen.

Vissers

Er zijn ook nog een paar beroepsvissers in het gebied actief.

Een daarvan is Arnold Werkhoven uit Jisp. Hij vist met fuiken op voornamelijk paling. De stokken van de fuiken zie je vaak boven water staan.

Voor de Poelboerderij verzorgt Arnold soms een visexcursie die altijd heel leerzaam is. In het veld komen meer dan 25 soorten vissen voor. In de Poelboerderij staat een aquarium waar een aantal van deze soorten vissen ook te zien is. Je kan hier nog verder vertellen

over de vismigratie van glasaal en paling.

Molen in het veld

Behalve kleine windmolens, kan je achter de bebouwing van het lintdorp Wormer, ook nog een “echte” molen als restant van de ooit bloeiende molenindustrie in het Wormerland zien.

Dit is korenmolen de Koker, eigendom van de Zaanse molen en nog steeds in bedrijf. Vanuit de Poelboerderij is er ook een excursie naar deze molen met uitleg van de molenaar ter plekke.

Bron; Artikel uit de windbrief van de Zaanse molen.

Boek molens in Noord- Holland.

Recreatie in het veld

Het veld is vrij toegankelijk over het water en er zijn ook een aantal gemeentelandjes waar je aan kan leggen o.a. bij het Zwet (Kneppelsoord) en de Marken. Om te zwemmen is het water niet erg diep, maar het kan wel. Het voordeel van dit ondiepe water is wel dat er na een paar nachtjes stevige vorst al geschaatst kan worden. Wel dan op eigen risico.

De Bannetocht (30 km) wordt pas uitgezet als de ijsvloer minimaal 12 cm dik is en dat gebeurt dus niet zo vaak. Een nadeel van het ondiepe water is dat je er dus moeilijk kan varen en daar hebben we als Poelboerderij ook wel last van. Dat sloten slecht bevaarbaar zijn. Door het gebied lopen verschillende kanoroutes en een sloepenroute. Kano's zijn behalve bij boer Praag ook te huur bij Arend Bloem (<http://www.kajak.nl/verhuur.php>) die naast Restaurant de Hofjes zit.

Beheer van het veld door Natuurmonumenten

Het Wormer en Jisperveld is samen met de Kalverpolder aangewezen als een Natura 2000 gebied.

Dit houdt in dat het gebied beschermd is en dat er alleen onder bepaalde voorwaarden iets gedaan mag worden. Voor het beheer houdt het ook in dat bepaalde doelen nagestreefd moeten worden. Dit is vastgelegd in beheerdoeltypen en soorten. Voor dit veld zijn dit:

Het beheer van het veld zal gericht zijn op het in stand houden van een open weidelandschap met veel open water teneinde binnen deze landschappelijke opbouw een gevarieerde flora en fauna te behouden en zo mogelijk te ontwikkelen. Het handhaven van een goed weidevogelbiotoop zal hierbij voorop staan.

Botanisch beheer

Gericht op het in stand houden van veenmosrietland en bloemrijke hooilandjes. Onder andere uitgevoerd door 2 vrijwilligers ploegen van de Poelboerderij.

Botanisch beheer van veentjes met vrijwilligers omvat jaarlijks maaien van riet, het maaisel bijeen harken en afvoeren of op hopen zetten. Sommige agrariërs kunnen dit maaisel gebruiken voor potstallen (Watervliet). Zo nodig wordt opslag van berk en braam verwijderd. Bestrijding van exoten zoals Japanse Duizendknoop, Appelbes en cranberry vraagt meer aandacht, omdat exoten zeldzame inheemse planten verdringen. Op veentjes groeien en bloeien bijzondere planten zoals Ronde Zonnedauw en verschillende soorten orchideeën.

Dit “kleinschalig” beheer is ook belangrijk voor het behoud van:

- Noordse woelmuis.
- Sint jansvlinders en andere vlinders. (Waardplanten).
- Hommels en bijen. (Waardplanten).

Pitrusveld

Hier staat veel pitrus. Voor een boer is dit rot spul. Als je het eenmaal hebt, kom je er moeilijk weer van af. Koeien eten het niet. Toch is dit ruige stukje wel interessant. Een watersnip houdt hier erg van. Als je weinig mest op het land aanbrengt en je maait niet, maar je beweidt alleen, en je doet dit vele jaren zo, dan is dit het resultaat. Er broeden nu ongeveer tien watersnippen in het veld. Niet zo heel veel dus. Ze zijn er meer in het

naseizoenen in het voorseizoen. De snip **was** de vogel van de honderd gulden. Het is een vrij zeldzame vogel in Nederland.

Noordse woelmuis

Dit mag niet ontbreken in de gidsenopleiding. Enige endemische zoogdier in Nederland. Zie Zoogdierenatlas.

Toekomstige ontwikkelingen

Is het is een kwestie van tijd dat de Otter en de Bever terugkeren.?

Is er over een aantal jaar een veenmoeras ontstaan en zijn er dan geen weidevogels meer te zien?

De bodem zal blijven dalen als we door gaan met ontwateren en een alternatief kan dan zijn om het land weer nat te maken. Daardoor ontstaan rietvelden en daarna ook moerasbos als er verder geen onderhoud plaats vind.

Ook mooi!

Ontstaansgeschiedenis (bronnen)

Het Wormer- en Jisperveld is een veenweidelandschap dat in de Middeleeuwen is ontstaan (12de of 13de eeuw).

Informatiebronnen:

- Grondsporen, veertig jaar archeologisch onderzoek in de Zaanstreek (1960-2000), verschenen in november 2000. Zie o.a. blz 73. Uitgave van AWN afdeling Zaanstreek en Waterland. Met stip op de 1^e plaats.
- Vondsten uit het Zaanse veen, 2010, door Piet Kleij.
- Meer vondsten uit het Zaanse veen, 2016, door Piet Kleij.
- In de bodem van Noord-Holland, 1994, onder redactie van M. Rappel en C.M. Soonius, hoofdstuk 6, veengroei en veenontginning, blz 141 t/m 164, door B. van Geel.
- Informatie van Piet Klei en Ron van het Veer in de handleiding

Weidevogels bronnen:

De beste informatiebronnen voor gidsen en bezoekers over Grutto's en andere weidevogels zijn:

- www.rug.nl, Rijksuniversiteit Groningen, team van Jos Hooijmeijer e.a. Als je zijn naam intikt, krijg je veel publicaties en nieuwtjes in beeld.
- Volg.keningfanageide.nl, zenderonderzoek naar Grutto's, je kan Grutto's volgen tijdens de trek naar West-Afrika en terugkeer.
- www.redderijkeweide.nl, acties van Vogelbescherming i.s.m. agrariërs voor het herstel van broedbiotopen. Gerrit Gerritsen van Vogelbescherming.
- Gouden Grutto Award, de jaarlijkse verkiezing van de beste natuurboer.
- Boek; Weidevogels in een veranderend landschap.